

VLADAVINA ARPADOVIĆA U HRVATSKOJ TIJEKOM 12. I 13. STOLJEĆA

1. Uvod

Razdoblje vladavine dinastije Arpadovića u Hrvatskoj (1102.–1301.) ubraja se u najvažnije i najformativnije epohe srednjovjekovne hrvatske povijesti. U tom se razdoblju, koje obuhvaća dva stoljeća, oblikuje složeni model političke zajednice između Hrvatske i Ugarske, dok istodobno dolazi do znatnih društvenih, upravnih, crkvenih i gospodarskih promjena. Poseban je naglasak na 12. i 13. stoljeću, kada se formiraju institucije poput bana, bana Slavonije, hercega, župana i sabora, a hrvatski prostor postaje poprištem višestrukih političkih interakcija – između kralja, plemstva, crkve, dalmatinskih komuna, Mletačke Republike i Bizanta.

U ovom će se predavanju razmotriti politički razvoj Hrvatske pod Arpadovićima, analizirati oblikovanje upravnog sustava, dalmatinska autonomija, odnos kralja i plemstva, kulturni i ekonomski trendovi te međunarodni kontekst koji je oblikovao hrvatsku povijest 12. i 13. stoljeća. Naglasak će biti na suvremenoj historiografskoj interpretaciji, koja odbacuje zastarjele narative poput ideje o formalnom dokumentu *Pacta conventa*, ali potvrđuje postojanje dogovorenog modela unije.

2. Historiografski i izvorni temelj istraživanja

2.1. Izvori

Ključni izvori za proučavanje razdoblja uključuju:

- **ugarske i hrvatske kronike** — *Gesta Hungarorum*, *Chronicon Pictum*, *Ljetopis popa Dukljanina* (uz oprez),
- **povelje Arpadovića**, osobito darovnice plemstvu,
- **komunalne statute dalmatinskih gradova** (Zadar, Split, Trogir),
- **crkvene izvore** — arhive biskupija u Zagrebu, Splitu, Zadru i Kninu,
- **arheološke i urbanističke podatke**, uključujući razvoj dalmatinskih gradova,
- **strane izvore** — mletačke i bizantske kronike.

2.2. Historiografija

Proučavanje Arpadovića prolazilo je kroz nekoliko faza:

- **romantična historiografija 19. stoljeća**: naglašava slavnu kraljevsku tradiciju, idealizira Sabor i "Pacta conventa",
- **kritička historiografija 20. stoljeća**: daje precizniji uvid u dinamiku personalne unije, odnos plemstva i kralja, te razvoj institucija,

- **novija istraživanja:** ističu regionalne razlike u razvoju (Slavonija – Hrvatska – Dalmacija), naglašavaju ulogu komuna i velikaških rodova te analiziraju interakciju s međunarodnim silama.

3. Politički kontekst i uspostava arpadovske vlasti u Hrvatskoj

3.1. Kriza nakon smrti kralja Zvonimira

Smrt kralja Zvonimira 1089. dovodi do nestabilnosti koja traje više od desetljeća. U političku arenu ulaze:

- domaći velikaši,
- strani pretendenti,
- Bizantsko Carstvo,
- Ugarska pod Arpadovićima,
- Mletačka Republika.

U takvim uvjetima hrvatsko plemstvo traži zaštitu snažne monarhije koja bi garantirala kontinuitet vlasti, privilegije i mir.

3.2. Kolomanova integracija Hrvatske (1102.–1105.)

Kralj Koloman (1095.–1116.) konsolidira vlast vojno i politički. Dogovor s hrvatskim plemstvom, često opisan kao implicitni sporazum, osigurava:

- priznanje kraljeve vlasti,
- jamstvo autonomije plemstva,
- očuvanje lokalnih institucija,
- postavljanje kraljeva namjesnika – **bana**.

Koloman 1105. zauzima dalmatinske gradove, uključujući Zadar, Split, Trogir i Dubrovnik, čime učvršćuje kontrolu nad ključnim jadranskim prostorom.

4. Upravna struktura Hrvatske i Slavonije u 12. stoljeću

4.1. Banovina Hrvatska i banovina Slavonija

Iako se u suvremenoj literaturi često spominju kao jedinstvene cjeline, Hrvatska i Slavonija u 12. stoljeću poprimaju jasne razlike:

Hrvatska i Dalmacija (Regnum Croatiae et Dalmatiae)

- pod upravom **kraljevskog bana**,

- s jakim položajem plemićkih rodova: Šubići, Kačići, Frankopani,
- uz snažan utjecaj dalmatinskih komuna.

Slavonija (Regnum Sclavoniae)

- poluautonomna jedinica pod hercegom (dux, herceg Slavonije),
- jače integrirana u ugarsku upravu,
- s razvojem snažnog županijskog sustava i crkvenih posjeda.

4.2. Uloga bana

Ban je kraljev namjesnik s ovlastima u:

- pravosuđu,
- vojnom upravljanju,
- fiskalnim obvezama,
- nadzoru komuna.

Moć bana raste ili pada ovisno o snazi kralja i dominaciji plemstva.

5. Hrvatska pod Arpadovićima u 12. stoljeću: dinastička politika i međunarodni odnosi

5.1. Vojnopolitička pozicija Arpadovića

Nakon Kolomana, sljedeći vladari razvijaju sustav stabilne vlasti, iako je njihova pozornost često usmjerena na odnose s:

- Bizantom,
- Svetim Rimskim Carstvom,
- Mletačkom Republikom.

Bela II. i Géza II. (1131.–1162.)

- nastavljaju politiku konsolidacije,
- daruju posjede crkvi i plemićima,
- potiču kolonizaciju Slavonije.

Stjepan III. i borba za dalmatinske gradove

Sukobi s Bizantom dovode do privremenih gubitaka, osobito u srednjoj Dalmaciji.

Bela III. (1172.–1196.)

- kulminacija arpadovske moći u 12. st.,
- jačanje dvorske kancelarije,
- učvršćenje kontrole nad dalmatinskim gradovima,
- jačanje kraljevskog fiskalnog sustava.

6. Dalmatinske komune i njihov položaj u 12. stoljeću

6.1. Autonomne strukture

Gradovi poput:

- Zadra,
- Splita,
- Trogira,
- Šibenika,
- Dubrovnika,

razvijaju vlastite institucije – vijeća, kneza, sudstvo, statute.

6.2. Mletački utjecaj i smjene vlasti

Mlečani u nekoliko navrata prodiru u dalmatinski prostor, stvarajući nestabilnost. Arpadovići često interveniraju kako bi zadržali lojalnost komuna.